

Erdélyi Viktor: Orosz problémák

urópa népeinek nagyrésze Középázsiaiban élte át gyermekkorát és megnövekedve, törzsekbe verődve valami titokzatosnak látszó természeti erő nyomása alatt tódultak Európa felé. Vándorlásaik közben magukba olvasztották az útjukban talált kisebb törzseket, a törzsek töredékeit, amelyek mint a vízáradás utáni tócsák lepték el a széles keleteurópai síkságot. A népvándorlás hullámai szétterültek Középeurópán és összekeveredtek az ott talált népességgel. Ennek a vándorlásnak magyarázatát Eurázsia* földrajzi tagozódásában találjuk meg. A középázsiai széles térségeken otthonra találtak ugyan a nomád népek, de gazdasági életük fejlődésére nem volt alkalmas az úttalan pusztaság, ahol a gazdasági és szellemi javak kicserélése csak minimális mértékben volt lehetséges. Ezzel szemben Nyugoteurópa kitűnően tagozott földjén, nagy folyamainak alsó, hajózásra alkalmam szakaszainak mentén, az öblökben, gazdag tengerpartokon gyorsan fejlődött a gazdasági élet, rohamosan emelkedett a kultúra és a kialakuló oázisok vonzóerőt gyakoroltak a kontinens elmaradottabb, szegényebb lakosságára. A kulturgócponthoz való közeledés által keletkezett hézagokat újabb tömörülés töltötte ki és végeredményben megindult a kínai falak által a keleti tengerpartoktól távoltartott nomádok lassú, évszázados vándorlása nyugat felé. Eurázsia hatalmas ember-golfáramlata, amelynek nyomait módosult alakban még ma is észlelhetjük.

Az európai gazdasági élet bázisainak megszilárdulásával, a kultúra terjedésével a kontinens belsejében is konszolidálódtak a viszonyok, megindult az államalakulási folyamat és az elsődleges áramlás megakadt, a vándorlás országútja elterelődött.** Ebben az időben alakult ki a népvándorlás országútja mentén az orosz állam embriója

*Ezt a nevet dr. Suess Ede bécsi egyetemi tanár használta először az egységes geológiai felépítésű európai és ázsiai szárazföldre. Azóta más téren is egyre általánosabban használják.

** A törökök megjelenése a Balkán-félszigeten.

a kievi fejedelemség. Keleti és déli részén még nomád néptörzsek rajai hullámzanak, a doni kozákok, a krími tatárok még gyakran magukkal ragadják a fiatal állam lakosságának néhány törzset és együttes kalandozásokat folytatnak nyugat felé, amíg a moszkvai centralizáció szorosabbra nem fűzi a kötelékeket és a kialakuló központi államhatalom le nem győzi a szertehúzó törzsfőnöket. Ez azonban csak nagy erőfeszítések mellett történhetett, a kievi és később a moszkvai központi hatalom csak úgy alakulhatott meg, hogy szembe helyezkedett a nyugatra való törekvéssel. A kievi majd moszkvai államok megalakulása a nyugatra való vándorlás sikertelenségéből ered és ez az államalakulási sajátosság nyomot hagy a későbbi orosz törekvésekben. A terjeszkedési vágnak gazdasági és kulturális alapjai vannak, a nép a tengerpart felé törekszik és ez a törekvés meghatározza a későbbi orosz politikát.

A moszkvai államalakulásnál még egy orosz sajátossággal találkozunk, amely szintén döntő befolyású Oroszország jövőjére. Moszkvának nem volt közvetlen kapcsolata Nyugateurópával, csakis Bizánccal. Onnan vette át a keresztény vallást és a kultúra első csiréit. Csak-hogy akkor már Bizánc letört, befolyása, hatalma nem volt elég erős ahhoz, hogy jelentősebb hatást gyakoroljon a fiatal államra. Csak néhány külsőséget adott Oroszországnak, amely Bizánc bukása után teljesen el volt zárva Európától és egészen sajátos fejlődésnek indult. Nem követhette a többi alakulóban levő európai állam példáját, amelyek igyekeztek készen átvenni a római kultúrát, amelyek szervezetüket római mintára teremtették meg és készen átvették a római jogot. Oroszország nem vett át kész intézményeket, eredeti berendezkedését igyekezett kiépíteni. Oroszországban önállóan meg kellett teremteni mindazt, amit a Rómához csatlakozott népek készen kaptak a katholicizmussal együtt, Oroszország csak néhány külsőséget, üres formát kapott az ortodoxiával. És ez szintén meghatározza Oroszország sajátos útjait.

A bizánci hatást sem szabad azonban teljesen figyelmen kívül hagyni. A moszkvai fejedelmek a bizánci hierarchia mintájára igyekeztek átalakítani a központi hatalmat, az orosz fejedelmi udvarokban helyet foglaltak a bizánci erkölcsök. A nép egyrésze ellenszenvvel nézte a hierarchia hatalmának növekedését és amikor Nikon pátriárka meg akarta alapítani az orosz nemzeti pápaságot, a hívők egyrésze kilépett a hivatalos egyházból és megalakította a papok nélküli rascol felekezetet, a későbbi forradalmi mozgalmak fészket. Kezdetben a rascol korántsem volt forradalmi irányzatú, a „papok által elrontott ősi hit” eredeti tisztaságának visszaállítására törekedett, de csak-

hamar szembehelyezkedett az állammal, amelynek törvényeit az anti-krisztus művének tekintette.* A rascol körüli harcokban alakult ki az orosz abszolutizmus és az orosz forradalmi irányzat . . .

A vajúdas korszakának első nagy reformátora Péter cár, aki tisztán látja a problémákat és igyekszik azokat megoldani. Ő teremti meg a kapcsolatot Nyugateurópával és megteremti azt a politikai irányzatot, amelynek nyomaival még ma is találkozunk. Mindenekelőtt kiterjeszti az ország határait a keleti tengerig és Szent Pétervárnál ablakot nyit Európa felé. Hogy ez az aránylag csekély és kedvezőtlen fekvésű tengerpart is mily óriás hatású volt Oroszország fejlődésére, azt a két főváros összehasonlítása mutatja. A régi főváros, Moszkva, földalatti barlangzárdáival, rengeteg templomával és búcsújáráshelyeivel a harmadik Róma — a második Bizánc — míg Péterváron gazdasági és kulturális gócpont alakul ki. Igaz, hogy Pétervár egyszersmint a bürokratikus abszolutizmusnak is központja — Péter cár XIV. Lajost tekinti példaképnek — de a pétervári intelligencia egyúttal megismeri az enciklopédisták munkáit, Péterváron nagygyá fejlődik az orosz irodalom és művészet, a tengerparti főváros az európai haladás gyűpontjává lesz. A két irányzat, Moszkva és Pétervár már az első időben szembekerül. Moszkva a cárizmus első ellenfele. Az ellenzék tagjai túlnyomólag a rascolból toborozódnak és a régi Oroszországot állítják szembe Péter cár reformjaival. Az ortodoxia érintetlenségében és a mirben látják Oroszország üdvét és hogy ezeket megmenthessék, az Európától való szigorú elzárkózás szükségességét hirdetik. Ebből az ellenzékből alakul ki később a szlavofilek népes tábora. Addig azonban Oroszországban is jobban megismerkednek Európával és maguk a szlavofilek német mesterektől tanulnak.

* * *

Vessünk csak egyetlen nagyon futólagos pillantást az akkori idők Oroszországának külpolitikai irányzataira és azoknak a belső viszonyok alakulására való visszahatására. Katalin cárnő kiterjeszti Oroszország hatalmát a Fekete tengerig és így megteremti a Balkánnal való közvetlen kapcsolatot is. Oroszország szembe találkozik egész sor új problémával és régi problémái új világitásban tűnnek fel.

A katolikus Európa csak a Balkánig szorítja vissza a törököt, de a balkáni ortodox népek sorsával már nem törődik, — azok Oroszország támogatására helyezik minden reményüket. Az orosz diplomácia sokáig csak érzelmi kérdést lát a Balkánon, — a balkáni keresztény népekkel csak az ortodoxia kedvéért törődik. Támogatása

* Lásd a szlavofilek hasonló szempontjait.

kimerült abban, hogy a portánál szót emelt templomaik és vallás-szabadságuk érdekében,* de már ez magában véve is fontos következményeket vont maga után. A balkáni ortodox templomok a nemzetiségi aspirációk otthonaivá lettek, körülöttük alakult ki a balkáni keresztény népek társadalmi élete és mindegyik nemzetiségi egyház egy-egy államembrióvá lett. Az elnyomottak már ezért a támogatásért is hálásak voltak Oroszország iránt és onnan várták teljes felszabadításukat is. A hivatalos Oroszország sokáig tekinteten kívül hagyta ezt a fontos jelenséget, belső bajai és más irányú aspirációi elterelték figyelmét. Csak akkor fordult nagyobb érdeklődéssel a Balkán felé, amikor ott megindult a katolikus propaganda és az ortodox egyházak újra hozzá fordultak támogatásért. Lassanként a társadalom figyelme is mindinkább dél felé fordult, de határozott állásfoglalás csak sokkal később történt . . .

A szent szövetséggel mint döntő súlyú nagyhatalom lép Oroszország az európai politikai színtérre és ennek a hatásai a belpolitikában sem maradnak el. Az orosz kormány érzi az európai hatalmakkal szemben való inferioritását és ezen a saját módszerével igyekszik segíteni. A követendő példa Metternich politikája, amely Péterváron valósággal torzalakban születik újra. Metternich hírhedt spicli-rendszerének mintájára alakul meg az ochrana, de az oroszok nem értenek a finom munkához és a reformok darabosakká lesznek, megteremtik a kormányzati anarchiát. Metternich mellett különösen a porosz drill imponál az orosz cárizmusnak és mindent elkövetnek, hogy a jámbor muzsikot porosz mintára átformálják. A közhivatalokat megtöltik livlandi és balti németekkel,** sőt Poroszországból is hoznak mestereket, akik minden lehetőt elkövetnek lehetetlen céljuk elérésére. Az eredmény könnyen elképzelhető. Az „ortodoxia, autokrácia és nemzetiség” jelszavával megteremtették a legkíméletlenebb abszolutizmust és létrehozták az első sajátos orosz forradalmat, a decemberi összeesküvést. A véres kaland megmozgatta az egész orosz társadalmat és a nehéz, zavaros légkörű napok felszínre vetették a legsajátságosabb orosz filozófust, Csaadajevet.

* Lásd: P. Fürst v. Trubetzkoi: *Russland als Grossmacht. Übersetzt und eingeleitet von Josef Melnik. Stuttgart und Berlin, Deutsche Verlags Anstalt. 1913.* Uebersberger: *Russlands Orientpolitik in den letzten zwei Jahrhunderten.* Stuttgart, 1913. Érdekes, hogy ugyanilyen szerepe volt Oroszországnak akkoriban Magyarországon is. Lásd: Dr. Silviu Dragomir: *Contribuții privitoare la relațiile bisericii romanesti cu Russia in Veacul XVII. Bucuranti. Academia, 1912.*

** II. Sándor cár idejében német volt az adminisztrációs hivatalnokok 32%-a, a vezérkar 41%-a, az államtanács tagok 36%-a. A szenátusban 33%-al, a minisztériumokban 34%-al, az udvari adminisztrációnál 39%-al szerepeltek a németek. (Masaryk: *Russland und Europa.* I. 135.)

Csaadajev a nyugatiság első apostola Oroszországban. Nagyhatású írásaiban hevesen kikel a túlhajtott nacionalizmus és az ortodoxia imádása ellen és az elmaradt orosz társadalmi életet kitűnő beállításban helyezi szembe a nyugateurópaival. Szempontjai azonban már csodálatosan zavarosak és következtelensége egyenesen páratlan. Csaadajev éveket töltött Angliában, ott ismerkedett meg a nyugateurópai szellemi áramlatokkal és amikor Oroszországot összehasonlítja Európával, az utóbbi alatt túlnyomólag Angliát érti. Ennek dacára megállapítja, hogy Európa a katholicizmusnak köszönheti magasabb kultúráját, a szociális és kulturális problémákat egyedül a katholicizmus alapján lehet megoldani és Európával szemben Oroszországnak az a szerencsétlensége, hogy az ortodox hitet vette át. Az ortodoxia tartja béklyóiban Oroszországot és ezektől a béklyóktól mindaddig nem szabadulhat meg, amíg nem szakít az ortodoxiával és át nem tér a katholicizmusra. Jellemző Csaadajevre, hogy maga élete végéig buzgó ortodox maradt és ugyancsak jellemző az orosz viszonyokra is, hogy zavaros elmélete dacára nagy sikereket ért el és rövid időn belül rendkívül népszerűvé lett. Ezt azonban megmagyarázzák az akkori viszonyok. Csaadajev fellépése közvetlenül a decemberi felkelés utáni időre esik, amikor a sikertelenség következtében a legmagasabb fokra hágott az elégedetlenség és amikor minden szabad véleménynyilvánítást brutális erővel elnyomtak és megakadályoztak. Es Csaadajev végeredményben mégis csak a cárizmus egyik bázisát támadta, — az ortodoxiát.

Csaadajevvel egy időben és nagyrészt ugyanazon társadalmi rétegekben nagy hatást gyakoroltak az ellentétes irányzat emberei, a szlavofilek. Szerepük annál nehezebben érthető meg, mert Oroszországon kívül nagyon sok ferde nézet terjedt el erről az irányzatról. Az első szlavofilek, különösen Kirejevskij és társai Rousseau nyomdokaiiban haladtak, de Rousseau írásaiból különös következtetéseket vontak le. Európa kultúrája beteg, mert természetellenes alapokon nyugszik és ezért Európa befejezte szereplését, a pusztulás felé közeledik. Ezzel szemben Oroszország kultúrája az ősi valláson, a természetes alapokon fejlődött miren és a széles néprétegeken nyugszik, tehát hivatva van arra, hogy megváltsa az elvéhéd, agonizáló Európát. Hogy azonban misszióját teljesíthesse, vissza kell térnie minden téren az ősi állapothoz, amelynek megtestesítői a mir és a muzsik. A muzsikot teszik az orosz politikai problémák központjává

*Ne feledjük, hogy úgy Voltaire, mint Herder szintén nagy jövőt jósoltak Oroszországnak és mindketten nagyon népszerűek voltak a szlavofilek között.

és a muzsik domináló helyet foglal el az irodalomban. Előbb csak amolyan szerepet, mint a nyugateurópai pásztordalok hősei, de csakhamar a felszínre kerülnek a muzsikkal kapcsolatos szociális problémák is. Maguk a szlavofilek ugyan a mirben látják megoldva az orosz parasztkérdést, sőt a nyugatnak is ajánlják a mirre való áttérést,* de csakhamar tisztulnak a nézetek és a parasztfelszabadítás előharcosai a szlavofilek soraiból kerülnek ki. Sőt bármily különös, a szlavofilek veszik át a rascol szerepét is és a forradalmi mozgalmak előharcosaivá lesznek. Ennek a különös kisiklásnak már a legkonzervatívabb szlavof ileknél, Chomjakovnál és Aksakovnál is megtaláljuk a nyomait. Alapjában véve mindkettő ellensége az államhatalomnak, amelynek nagyon kis szerepet szánnak a jövő Oroszországában. Chomjakov még az orosz jelleget is elvitatja a kormánytól, szerinte a tudományt, a művészetet a szláv** nép teremtette meg, míg a kormánynak semmi köze sincs az orosz szellemi produktumokhoz, sőt akadályozza azok kifejlődését, tehát idegen.

Még érdekesebb és jellemzőbb a szlavofilek legbuzgóbb publicistájának, Aksakovnak felfogása. Aksakov szerint Oroszország két részre fog szétesni, az egyik oldalra az államhatalom, a hitetlen arisztokrácia és az igazi hitélettől elriasztó papság kerül, a másik oldalra a — rascol.

A szlavofilek sovinszták és antiszemiták. A kormány iránti gyűlöletüket fokozza a német közhivatalnokok nagy száma, a zsidóban pedig a muzsik kizsákmányolóját látják. A zsidók és a forradalmi mozgalmak közötti viszonyt csak a szocialista propaganda helyezte más alapokra.

A zavaros szellemi áramlatokból lassanként kialakult két irányzat. A muzsik romantikus szerepeltetése kapcsán egyre szélesebb rétegekben felkeltették az érdeklődést a jobbágy sorsa iránt és a vallási kérdések feszegetése megteremtette az egyházellenes irányzatot, amely annál szélesebb rétegekben vált általánossá, mert a vallásos oroszok egész táborra is csatlakozott az irányzathoz. A forradalmi elméletek is tisztultak lassanként, — míg Herzenben és Bakuninban kikristályosodtak. Mindketten európeerek, de mindketten tipikus oroszok is.

* Akkoriban még nem tudták, hogy a mir kezdetleges termelési forma, amely korántsem orosz specialitás.

** Amint Herder nem tesz mindig különbséget a „német” és „germán” fogalmak között, úgy a szlavofilek is felváltva használják az „orosz” és „szláv” jelzőket. A legtöbb szlavofil különben is Herder iskolájából került ki és Herder eszméit igyekezett az orosz viszonyokra alkalmazni.

Herzen a pozitív materializmust állítja a romanticizmussal és miszticizmussal szembe, de azért időnként maga is visszatér a romantizmusához, sőt a miszticizmusához is. A belső felszabadulás fontosságát hirdeti, miközben folytonosan kínos harcok dúlnak belsejében. Bakunin még Herzennél is tipikusabb orosz forradalmár, de arisztokrata, sőt a forradalom koronázatlan cárja. Tagadja a forradalmár egyéni akaratának jogait, kizárja a kölcsönös kritikát, a nyilvánosság ellenőrzését és a titokzatosság miszticizmusával akarja lenyűgözve tartani a tömegeket. Mindezek dacára Bakunin vérbeli forradalmár, akinek a muzsikra való hatását csak Marxnak az ipari munkásságra gyakorolt hatásával hasonlíthatjuk össze . . .

Amint bizonyos egyoldalúságot találunk a múlt századbeli orosz filozófiában, úgy egyoldalú a szépirodalom is. Esztétikai célok helyett elsősorban szociális célokat tűz maga elé, ami szintén a viszonyokban találja magyarázatát. A XIX. századbeli orosz szépirodalom helyettesíti a szabad sajtót, az esküdtbírószágot, az egyesületi életet és a szabad tudományokat. És ezek a rendkívüli viszonyok egészen sajátos jelleget adnak az orosz szellemi életnek.

* * *

A feszültségnek külső lökés vetett véget, — a szebasztropoli vereség. A cárizmus kénytelen volt a belső konszolidációra fordítani figyelmét — és pedig elsősorban a muzsikra. Oroszországban különben is csak a parasztság jöhetett tekintetbe, amely a rengeteg birodalom lakosságának 92 százalékát alkotta. Ez a parasztság sötét nyomorúságban élt és képtelenül gyorsan szaporodott. Míg Európában a legmagasabb szaporodás 14%, addig Oroszországban meghaladta és meghaladja a 18%-ot. Hetenként 40.000 lélekkel szaporodott a lakosság — leszámítva az elhaltakat. Egyes kormányzóságokban — mint a kieviben és a wolhyniaiban — a népsűrűség már meghaladja Franciaország átlagos népsűrűségét. A gyors szaporodás következtében Oroszország lakossága félszázadon keresztül megkétszereződött.* Az 1858. évi 74,556.300 lakossal szemben 1897-ben 126,892.200 lakost találunk Oroszországban és 1910-ben számunk már 163.778.800.

A szebasztropoli vereség gyümölcseit a muzsik élvezte, — de csak az első generáció. A jobbágyfelszabadítás Oroszországban is olyan volt, mint Európa nagyrészében — a földek felosztásánál jelentékenyen megrövidítették a jobbágyot. Az első generáció még eltengeződött valahogy, de a gyors szaporodás következtében csakhamar

* Wieth-Knudsen: *Bauernfrage und Agrarreform in Russland. München und Leipzig, Drucker und Humbolt, 1913. VI. 260.*

szükek lettek az apró parcellák és a földéhség rohamosan fokozódott. 1905-ig 24,597.383 deszjatin* földet vásároltak a parasztok** és ennek dacára az egyes parasztra eső átlag folyton csökken. Egy-egy felnőtt földműves férfiúra esett: (deszjatinákban)

	1860	1880	1900
Északi tartományokban	7,6	6,1	4,7
Keleti tartományokban	9,5	6,5	4,7
Középoroszországban	3,6	2,5	2,0
Kisoroszországban	3,3	2,5	1,7***

A folyton növekedő földéhséggel párhuzamosan a föld értéke is rohamosan emelkedett, míg hozadéka nem nőtt ugyanabban a mértékben. 1872-ben a deszjatina átlagos ára 16,96 rubel, amely ár már 1892-ben 35,50 rubelre emelkedik és 1902-ben eléri az 56,44 rubelt.† Ezzel szemben a hozadék alig 50%-al növekedett†† és a kilencvenes években már a parasztság alig termelt annyit, hogy saját élelmszer szükségletét fedezze. Exportra, sőt piacra csak a nagybirtokos termelt.

A földhiány mellett rendkívül megnehezítette a parasztság helyzetét a szlavofilek által oly szépen megénekelt mir. Hogy mily hatású ez a termelésre, annak kitűnő példáit látjuk a magunk közbirtokossági vagyoinánál, amelyek jórésze egyáltalában nem hajt jövedelmet birtokosaiknak. Az orosz mir a muzsik gazdasági megerősödésének legnagyobb kerékkötője, sőt még a kulturhaladásra is végzetes befolyású. A mirhez tartozó paraszt nem igyekszik földjét javítani, nem is gondolhat a belterjes gazdálkodásra, mert egy újabb sorsoláskor elveszíti parcelláit és egészen más határban kap újakat. Viszont a megszokás hatalma hozzáköti a mirhez, amelytől különben is csak körülményes úton válhatik meg,

A jobbágyfelszabadításkor megoldottak egy égető kérdést, a jobbágykérdést, de alig másfél évtized múlva egy még égetőbb lépett helyébe, az agrárkérdés. Megnyilvánulásaiban még a jobbágykérdésnél is végzetesebb volt, rettenetes elszegényedést és határtalan elkeseredést eredményezett. Már a közepes években is a parasztság negyed-

* Egy deszjatina 1,09 hektár.

** Wieth-Knudsen: i. m. 42. oldal.

*** Ugyanott 40. old.

† Ugyanott 51. old.

†† A gabonatermés 1898-tól 1912-ig 38%-al fokozódott, a tengeritermés 45%-al, az árpatermés 62%-al. Ugyanebben az időben az export 84%-al emelkedett! L. Edmond Théry: *La transformation économique de la Russie*. Paris, 1913 20. 1.

része fogott vándorbotot és bekóborolt egész kormányzóságokat munkát keresve, a rosszabb években pedig dacára az ínségsegélyek tízmillióinak egész járások népe éhezett. Az egészen rossz években az ínségsegély és éhínség mellett a parasztlázadások hosszú sora foglalkoztatta a kormányt és tette lázassá egész Oroszországban a hangulatot.

Elmérgecsítette a helyzetet, hogy az orosz ipar korántsem fejlődött oly rohamosan, hogy foglalkozást adhatott volna a mezőgazdasági proletároknak. Az ország tőkeszegénysége és a helyes gazdasági politika hiánya következtében a legkitűnőbb telephelyek kihasználatlanok maradtak. Egy régibb statisztika érdekes képét adja az orosz ipar fejlődésének.*

	Gyárak száma :	Munkások száma :	Termelés értéke :
1881	31.173	770.000	998,000.000 rubel.
1893	22.483	1,400.000	1.760,000.000 „
1896	38.401	1,742.000	2.745,000.000 „

Érdekes, hogy a jobbágyfelszabadítás után a progresszív körök még mindig csak a muzsikkal foglalkoznak, nem pedig az agrárkérdéssel. Az orosz intelligencia minden figyelme a politikai viszonyok javítására irányul, míg az agrárkérdést csak mint harci jelszót használják. A forradalmi pártok programjában természetesen benne van a nagybirtok felosztása, de a kérdés részleteibe nem hatolnak. Az agitáció kiterjeszkedik a parasztságra is, de a parasztság legégetőbb kérdéseit nem érintik és a muzsik közönyösségének róják fel, hogy ő viszont alig érdeklődik a politika iránt. Az 1905-iki hatalmas parasztmozgalmakig a szocialisták sem foglalkoznak komolyan az agrárkérdéssel, sőt bizonyos ellenszenvvel tekintik a parasztság törekvéseit. Az első dumában bizonyos malíciával jegyezhetette meg a kadett-párt vezetője, hogy a parasztkérdésben a nagybirtokosok és a szocialisták érdeke közös. Mindkettő arra törekszik, hogy földműves proletárság keletkezzék. Az egyik olcsó munkást, a másik új párt-híveket akar soraikból toborozni . . .

A falu és a város között lassanként szakadék keletkezik, eltávolodnak egymástól. A „nép közé járás” ugyan ezután még általánosabbá lesz, a propaganda hevessege folyton növekszik, de együttes akcióról már alig lehet szó.

A kormány maga nyugtalankodva nézi a viszonyok rosszabbodását, de a komoly reformoktól fáznak. Apró alkalmi segélyekkel, jelentéktelen könnyítésekkel enyhítik a bajt és csak későn fognak a

* Masaryk id. m. I. 103. old.

kérdés komoly tanulmányozásához. Az első próbálkozás a kilencvenes években történt. A mostani cárrónörökös korában beutazta a birodalom ázsiai részeit és akkor került rövid időre előtérbe a pán-ázsiazizmus. Hatalmas arányú telepítési akciót terveztek, a néptelen ázsiai részeket akarták az európai vidékek proletárjaival benépesíteni, de a reményeknek csak elenyésző kis része valósult meg. A kormány kénytelen-kelletlen komolyan fordult a kérdés felé, de a megoldás még soká késett volna, hogyha a külső körülmények kényszerítőleg nem hatnak. Ezek a külső körülmények a japán háborúban szenvedett vereség és a német kereskedelmi szerződés hátrányos kikötéseinek hatása a belpolitikai viszonyokra.

A japán háború maga is nagy elkeseredést teremtett Oroszországban, de a kereskedelmi szerződés megkötésénél szenvedett kudarc nélkül a hatás nem lett volna oly végzetes. Az első orosz-német kereskedelmi szerződés, amelyet 1894-ben kötöttek, kedvező volt Oroszországra nézve. Oroszország piacot nyitott a német ipartermékeknek és viszont piacot kapott Németországban mezőgazdasági termékei részére. A szerződés 1906-ban járt volna le, de Németország felhasználta Oroszországnak a mandzsúriai harctéren szenvedett vereségeit, már 1904-ben erőszakolta a szerződés meghosszabbítását. Az új szerződés piacot biztosított Oroszországban továbbra is a német ipartermékeknek, de az orosz gabona vámját 100%-al feleremelte. A közvélemény az első időben napirendre tért az eset fölött, de csakhamar az orosz-japán háború végleges vereséggel végződött, a termés rendkívül rossz volt és a német kereskedelmi szerződés teljes mértékben érezte káros hatását. A rossz termés következtében helyenként inség tört ki, míg más vidékeken nem lehetett a gabonát eladni, mert a 100%-os vámemelés következtében a Németországba való kivitel megakadt. Viszont az orosz ipar fokozottabb mértékben megérezte a német versenyt és kénytelen volt üzemét redukálni. A proletárok, az inségesek száma rohamosan gyarapodott és az óriás feszültség az 1905. évi lázongásokban tört ki. A cárizmus alapjában megrendült és alig konszolidálódtak kissé a viszonyok, komolyan elő kellett venni a reformokat. Az alapgondolat az volt, az európai Oroszországban intenzívebbé teszik a földművelést, fejlesztik az ipart és az ázsiai részeket gyarmatpolitikát folytatnak. Vagyis rövidebben a végcél: függetleníteni Oroszországot Nyugateurópától . . .

***

Az agrárreformok életbeléptetéséhez az 1905—1906. évi lázadások adták meg a lökést, de a reformok azért korántsem jöttek váratlanul. Witte gróf már 1898-ban elkészült az első tervvel és

1902-ben összeült az agrár-bizottság, melynek munkálatai 1903 végén 58 vaskos kötetben kerültek nyilvánosságra.

A bizottság nehéz feladatok elé volt állítva, tanulmányainak alapján kitűnt, hogy a helyzet sokkal súlyosabb, mint ahogy előzőleg gondolták volna. Az orosz föld átlagos termése rendkívül alacsony volt, aminek a rossz megmunkálás és a mirrendszer voltak az okai. A hektáronkénti búzatermés volt:

Németalföldön	22,4 mázsa
Németországban	19,6
Franciaországban	13,6
Ausztriában	12,8
Magyarországon	11,9
Romániában	11,8
<i>Oroszországban</i>	<i>7,8</i>

Ez az alacsony átlagos termés elsősorban a parasztbirtok hiányos megmunkálására vezethető vissza. A muzsik nem ért a gazdálkodáshoz, rosszul szánt, hibás vetőmagot vet és csenevész vetését ellepik a dudva és a rovarok. Az orosz parasztbirtokon a nagybirtok 100%-val szemben csak 87% búza, 83% rozs, 88% árpa és 82% zab terem.* A legelső probléma tehát a többtermelés volt és hogy a termelés fokozása lehetséges, az bebizonyult a kincstári kísérlet telepeken. Így a Saratow-kerületbeli kísérleti telepeken és parasztbirtokokon a maximális termés így alakult.

	parasztbirtokon (q.)	kísérleti telepen (q.)
Búzatermés	60	92
Zabtermés	80	152
Rozstermés	65	110
Tatárkatermés	47	91
Lencsetermés	70	85**

A rossz művelési módon kívül volt még egy körülmény, amely nagyban hozzájárult a sikertelenséghez és ez a parasztbirtokok rendkívül szétszórt volta. A néhány deszjatinos apró birtokok 30—40 egymástól távol eső parcellára oszlottak és a köztük levő távolság gyakran lehetetlenné tette az intenzív művelést. Ezek a káros körülmények szintén a mir-szervezetben találjuk a magyarázatát.

A legnagyobb nehézség azonban abban állott, hogy a parasztnak nem volt elég földje. 236.587 kisbirtokosnak egy deszjatinnál kevesebb földje volt, száz deszjatinon felüli parasztbirtok csak 25.411

* Wieth-Knudsen id. m. 73.

** Preyer W. D.: *Die Russische Agrarreform*. Jena, G. Fischer, 1914.. XIV. 415. (275. old.)

volt Oroszországban.* A parasztság zöme** 5—10 deszjatinos birtokokon gazdálkodott, de ezek legnagyobb része a terméketlen övben fekszik és alig termi meg a minimális szükségletet. És ezeket az apró birtokokat tetemes összegekkel terhelték a váltságdíjak, amelyek törlesztésére csak a legjobb években gondolhatott a paraszt, míg már a közepes években szó sem lehetett a törlesztésről és ez a magyarázata annak, hogy a váltságdíj 1907-ig alig apadt. A fizetéseket felemésztették a kamatok.

A viszonyoknak megfelelően a reformok két főpont körül forogtak, — ezek a mir felosztása és a tagosítás. Ehhez járult a parasztbank fokozott földvásárlási, telepítési és parcellázási tevékenysége, a termelési mód tökéletesítésére kormányzóságokként kísérleti telepeket és apró mintagazdaságokat létesítettek és hogy a parasztság terhein könnyítsenek, a kormány elengedte a másfél milliárd váltságdíjat, amelynek törlesztése évente 92 millió rubelt jelentett a parasztságnak. Ezekhez járult kiegészítésként a szibériai telepítés is, amely a földnélküli parasztságot volt hivatva földbirtokokhoz juttatni.

A reformok első eredménye az volt, hogy öt év alatt 1,800.000 muzsik 11 millió deszjatin földdel kilépett a mirből. Ennek a kilépésnek nemcsak az a jelentősége, hogy 1,800.000 család ezután szabadon gazdálkodhatott, hanem a 11 millió deszjatin földet tagosítva kapták meg, a szétszórt keskeny földsávokból egységes tagokat alakítottak és államsegélylyel áttelepítettek, átépítettek egész falukat. A földhétség átmeneti enyhítésére 1907-től 1912-ig az orosz kincstár 4,531.683 deszjatin birtokot adott bérbe a kisbirtokosoknak és a nagy nyomor enyhült, a talaj elő volt készítve a gyökeres reformokra. A jólét emelkedésének jele, hogy 1906-tól 1911-ig a kisbirtokosok az akciótól függetlenül 4,109.000 deszjatin földet vásároltak 567 millió rubel árban. Az orosz rög megmozdult és a reformmunka egyenesen váratlan eredményeket ért el.

Különösen nagy szerepe volt a reformok körül a parasztbanknak, amely tetemes állami támogatással vásárolt földbirtokot és rendezett be kiscgazdaságokat. Tevékenységéről képet ad a következő kimutatás:

1906 évi birtokátlaga	263.272 deszj.			
1906-ban vásárolt ...	1,144.471			
1907-ben „ ...	1,519.848	„	és	átvett 353.713 d. koronabirtokot
1908-ban „ ...	572.082	„	„	784.122 „
1909-ben „ ...	172.855	„	„	57.627 „
1910-ben „ ...	172.189	„	„	7.592 „

* Dr. Simon Blank: *Die Landarbeitverhältnisse in Russland* Zürich und Leipzig, 1913, 224. (30.)

** 5,070.621 parasztbirtokos, vagyis 42,5%.

Megjegyzendő, hogy a koronabirtokokat a bank féláron vásárolta és ugyanily áron adta tovább a kisbirtokosoknak.* Míg például a magánosoktól vásárolt birtok deszjatinjáért 1910-ben átlag 102 rubelt fizetett, a koronabirtok deszjatinjáért ugyanakkor csak 56 rubelt adott. Az ilyen széles mederben folyó reformmunka csakhamar más alapokra helyezte nemcsak az orosz agrárviszonyokat, hanem magát az egész orosz gazdasági életet is.

A parasztbank működése ellen gyakran felhozzák azt, hogy csak a vagyonos parasztot segíti földhöz. Ezzel szemben a statisztika mást mond. A parasztbank vásárlói közül:

birtoktalan volt	22%
0—3 deszj.-al bírt	34%
3—6	23%
6—9	11%
9—15	8%
15-nél több	2%

Az akciót kiegészíti az ázsiai telepítés, amely eddig ugyan csak változó sikerrel folyt és a legújabb időben már foglalkoztak azzal a kérdéssel is, hogy az egész kivándorlási akciót új alapokra helyezik. Eddig a kivándorló ingyen földet és pénzbeli támogatást kapott, de ennek dacára elég jelentékeny volt a visszavándorlás is. 1906-tól 1913-ig összesen 2,558.000 család vándorolt ki és 367.600 jött vissza. Bár a visszavándorlás lassanként emelkedik és a kivándorlás csökken, az ázsiai telepítés átlag mégis sikeresnek mondható és ez kiváló jelentőségű az orosz gazdasági élet alakulására.

A reformok eredménye még szembetűnőbb lesz, hogyha tekintetbe vesszük a nehéz viszonyokat, amelyek között megszülettek. Közvetlenül megelőzték a Plehwe elleni és a vízkereszt napi merényletek, Gaponék véres vasárnapja és a Szergej nagyherceg elleni merénylet. Megteremtésekor Déloroszországban forradalom dúlt és az első két дума tájékozatlanul állott a reformmal szemben, az ellenzéknek nem voltak szempontjai, ellenkezőleg csak azért is támadta a reformot, mert a kormány javaslata volt. És amikor egyfelől a feloszlatott első дума kadett-pártja a wyborgi kiáltvánnyal fordult a kormány ellen, másfelől a livlandi és kurlandi junkerek német nemzetiségi mozgalmat igyekeztek szítani, hogy rájesszenek a kormányra. Es a kormány teljesen elszigetelve állott, még jóakarató kritikára sem számíthatott. A szocialisták akkor már foglalkoztak

* L. Preyer id. m. 305—306. oldal.

ugyan a kérdéssel, de csakis agitációs eszköznek tekintették. Viszont az arisztokrácia minden eszközt felhasznált, hogy a reformot lehetetlenné tegye. A viszonyok azonban kényszerítő erővel hatottak és a megállás lehetetlen volt. Rövid öt év alatt a reform nemcsak az agrárviszonyokat változtatta meg alapjában, hanem mélyreható változásokat okozott az egész orosz gazdasági élet terén. A tengődő ipar gyorsan fellendült és ma már az orosz textilipar 750.000 munkást foglalkoztatva három milliárd korona értékű árút termel, hatalmas cukor-, dohány- és spirituszgyárait nem tekintve maga az élelmiszeripar évi 400 millió korona értékű termékeket hoz forgalomba, fémfeldolgozó ipara 530.000 munkást foglalkoztat és petróleumipara, gummifeldolgozó ipara az export terén is számottevő. A haladás szemmel látható, de viszont szemmel látható az is, hogy a haladás nincs arányban az orosz gazdasági élet hatalmas méreteivel. Oroszország kedvezőtlen külkereskedelmi szerződéseire dacára kénytelen jelentős mennyiségű nyersanyagot és élelmiszert exportálni és ipari terméket importálni.* Helyzete Nyugateurópával és elsősorban Németországgal szemben kedvezőtlenebb volt a háború előtt, mint Szerbiáé velünk szemben.

Nem volna igazunk, hogyha a reformok félsikerét kizárólag az orosz kormány rovására írnánk. Az orosz kormány milliárdokat áldoz a reformok sikeréért és nem állott meg félúton. A keret folyton bővül és az eddigi áldozatokon kívül a költségvetésekben állandóan emelkedik az agrárcélokra beállított összeg. Ez az összeg öt év alatt (1907—1912) 234%-al emelkedett és ma Oroszország hozza az agrárviszonyok javításáért a legnagyobb áldozatokat. Ezzel szemben érdekes megemlíteni, hogy a németországi 43%-al, az angol 39%-al és a francia 35%-al szemben Oroszország kiadásainak csak 22%-át fordítja katonai célokra . . . Hogy a reformok ennek dacára sem értek el mindeddig végleges eredményt, annak nagyrészt az az oka, hogy Oroszország gazdasági politikája még nem állapodott meg egyetlen irányzatnál. A keleti és nyugati politika ingadozásai közben a belpolitikai irányzat nem megállapodott és a három irányzat lépten-nyomon szembekerül. A japán háború hosszú időre lehetetlenné tette,

* Az utolsó három évre vonatkozólag az orosz külkereskedelmi statisztika fontosabb adatai a következők: (Rubelekben.)

Export	Import	
Élelmiszer	900,000.000	115,000.000
Nyersanyag és félgyártmányok	420,000.000	400,000.000
Állatok	26,000.000	2,000.000
Gyártmányok	24,000.000	280,000.000

de nem temette el a keletre való törekvés gondolatát, a német kereskedelmi szerződés nyugat felé emelt gátat és az öncélú, elzárkózó Oroszország Szibériával mint gyarmatállammal alig képzelhető el. Oroszország végeredményben még ma is azzal a problémával áll szemben, amellyel a kievi és moszkvai államok állottak, amikor egész erejükkel a tengerpart, Európa felé törekedtek. Péter cár ablaka nem nyújt elég kilátást a mai Oroszországnak. De viszont más oldalról lehetetlen észre nem venni, hogy Oroszországban gyökeres változások mentek végbe, sőt már az utolsó évtized változásai is tökéletesen megváltoztatták az orosz életet. Sajnos, ennek az új Oroszországnak a lényege még kevésbé hozzáférhető, mint a régié. A régi Oroszországot is elzárta Európa elől a cirillbetűs kínai fal, de legalább fordításokban hozzáférhető volt szellemi termékeinek csekély töredéke. Az új Oroszországtól csodálatosképen Európa zárkózik el. Szellemi áramlatairól csak kerülő úton hallhattunk, új irodalmáról, új művészeti áramlatairól még így is alig. Megállapodtunk Dostojevskijnél, Tolstoinál és új írói közül legfeljebb Gorkij, Andrejev Leonid szerepeltek Európa előtt. Pedig hogyha érdekes volt a régi Oroszországot ismerni, úgy az új Oroszország megismerése még fontosabb.